

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی براساس توجه به مؤلفه‌های گردشگری

فائزه اسدیان اردکانی^۱، استادیار، مدیریت جهانگردی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و حسابداری، دانشگاه یزد، یزد

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۹/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۲۱

چکیده

صنعت گردشگری از جمله صنایع مهمی است که فرصت‌های زیادی را برای توسعه جوامع فراهم می‌کند. معرفی و آموزش گردشگری و مؤلفه‌های آن در نظام تعلیم و تربیت یکی از مهمترین راهکارهایی است که می‌تواند موجب توسعه گردشگری شود. آموزش در دوره ابتدایی پایه و اساس همه آموزش‌ها است و در واقع زیربنای نظام آموزشی به شمار می‌آید؛ بنابراین توجه به این دوره اهمیت زیادی دارد. با توجه به نقش و اهمیت محتوای درسی در آموزش مفاهیم گردشگری، ضرورت پرداختن کتاب‌های درسی به این مهم احساس می‌شود. هدف از این پژوهش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های گردشگری است. روش مورد استفاده در تحلیل محتوا، آنتروپی شانون^۲ بوده و واحد تحلیل صفحات (متن، تصاویر و فعالیت‌ها) بودند که در مجموع شامل ۴۰۶ صفحه می‌شد. جامعه آماری پژوهش شامل سه کتاب درسی پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی بود. با توجه به نتایج تجزیه و تحلیل، از ۴۰۶ صفحه کتاب درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی، ۹۹۴ مورد فراوانی در رابطه با مؤلفه‌های آموزش گردشگری یافت شد که بیشترین میزان توجه، مربوط به مؤلفه «حفاظت از محیط زیست» با بار اطلاعاتی ۰/۹۸۴۹ و ضریب اهمیت ۰/۱۳۱۹ و کمترین میزان توجه مربوط به مؤلفه «راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی» با بار اطلاعاتی ۰/۵۲۰۳ و ضریب اهمیت ۰/۰۷۳۱ می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، تحلیل محتوا، کتاب‌های مطالعات اجتماعی، دوره دوم ابتدایی

مقدمه

گردشگری پدیده‌ای است که از گذشته‌های دور مورد توجه جوامع انسانی بوده و بر حسب نیازهای متفاوت اجتماعی و اقتصادی به پویایی خود ادامه داده است (مروتی شریف‌آبادی و اسدیان اردکانی، ۱۳۹۳: ۷۴). در سال‌های اخیر نیز با بهبود استانداردهای زندگی، گردشگری به یکی از مهمترین فعالیت‌های تفریحی تبدیل شده است (لو^۱ و همکاران، ۲۰۱۶: ۷۴۲). گردشگری در عصر حاضر یکی از بزرگترین فعالیت‌های اقتصادی دنیا است و توسعه این صنعت می‌تواند مزایای اقتصادی زیادی را برای جوامع فراهم ساخته و تمام سطوح جامعه را تحت تأثیر قرار دهد (خیری و همکاران، ۱۴۰۰، دب^۲، ۲۰۲۰؛ کیسی^۳، ۲۰۱۹؛ ایبانسکو^۴ و همکاران، ۲۰۱۸).

معرفی و آموزش گردشگری و مؤلفه‌های آن در نظام آموزش و پرورش یکی از مهمترین راهکارهایی است که می‌تواند موجب رشد و توسعه گردشگری شود. به گفته‌ی کانت در تمام قرون و اعصار تعلیم و تربیت مهم‌ترین مسأله‌ای است که انسان با آن درگیر است (کریمی حاجی خادمی و حیدری‌پور، ۱۳۹۹). تمام جوامع بشری، آموزش را به عنوان یکی از عناصر مهم و مقدمه توسعه و رشد اقتصادی می‌دانند. پیگیری درست و منطقی مسائل گردشگری زمانی می‌تواند مفید باشد که به افراد هدف، آموزش داده شود. بنابراین کمیت و کیفیت آموزش برای بخش گردشگری می‌تواند در رشد و توسعه گردشگری بیش از هر عامل دیگری مؤثر باشد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۲). آموزش و پرورش سازمانی است که از دیرباز نقش سازنده و اساسی در بقاء و تداوم فرهنگی و تمدن بشری داشته و امروزه نیز زیربنای توسعه فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی هر جامعه به شمار می‌آید (اندیشمند و شمس‌الدینی، ۱۳۹۹). همچنین نهادی است که از طریق آن می‌توان مفاهیم مرتبط با گردشگری را به فراگیران آموزش داد تا از این طریق هم میزبانان خوبی برای گردشگران باشند و هم خود گردشگرانی وفادار به قوانین سایر کشورها توأم با حس احترام به مردم دیگر ملل باشند.

1. Lu
2. Dube
3. Kişi
4. Ibănescu

ارائه مفاهیم مرتبط با گردشگری در کتاب درسی باعث آشنا شدن دانش‌آموزان با میراث فرهنگی، جاذبه‌های مذهبی و طبیعی، راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی و فرهنگ و اقوام کشورهای مختلف می‌شوند. این آشنایی آثار مثبتی بر ارتقای سطح بینش و توسعه جهان‌بینی افراد دارد و می‌تواند در امر حفاظت از آثار باستانی، مذهبی و فرهنگی بسیار موثر باشد. از سوی دیگر افراد با هنجارها و نحوه رفتار صحیح هنگام مسافرت و گردش، در ارتباط با مسائل محیط زیست، رعایت نظافت در اماکن عمومی مانند مهمانسراها آشنا می‌شوند.

آموزش دوره ابتدایی به منزله مبنا و اصل تمام آموزش‌ها است و در واقع سنگ زیربنای نظام آموزشی به شمار می‌آید؛ بنابراین توجه به این دوره از اهمیتی ویژه برخوردار است (خادمی و همکاران، ۱۳۹۵). آماده‌سازی کودکان و نوجوانان برای زندگی اجتماعی به یک چالش مهم برای مقامات آموزشی اکثر کشورها تبدیل شده است (آداک و یوسف زاده چوسری، ۱۳۹۸). از این رو در سال‌های اخیر تلاش‌های زیادی در خصوص اصلاح، ارتقاء و گسترش کیفیت نظام آموزشی مطرح شده است (بهمنیا^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). کودکان مصرف‌کنندگانی قدرتمند هستند که به عنوان گردشگران آینده و تأثیرگذار، دیدشان نسبت به تجارب اهمیت دارد. آن‌ها می‌توانند تأثیر به‌سزایی بر والدین بگذارند؛ چه در انتخاب مقصد و چه برای فعالیت‌هایی که در مقصد انجام می‌دهند (مهاجر و همکاران، ۱۳۹۷)

در نظام‌های آموزشی و به‌ویژه نظام‌های آموزشی متمرکز از جمله نظام آموزشی ایران، کتاب درسی به عنوان یکی از مهم‌ترین مراجع و منابع یادگیری، نقش مهمی در برنامه‌های درسی جهت تربیت دانش‌آموزان در ابعاد مختلف ایفا می‌کند و بیشترین فعالیت و تجربه‌های آموزشی معلمان و دانش‌آموزان حول محور آن سازماندهی می‌شود (آداک و یوسف زاده چوسری، ۱۳۹۸). این واقعیت باعث شده است پژوهشگران، بررسی محتوای آموزشی دوره‌های تحصیلی را با توجه به نیازهای فراگیران مورد بررسی و تحلیل قرار دهند. این بررسی‌ها و تحلیل‌ها به برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا در هنگام تهیه، تدوین و یا انتخاب کتاب درسی برای دوره‌های تحصیلی تصمیم‌های درستی را اتخاذ نمایند.

نوعی از تحلیل که برای برنامه‌ریزان درسی، مؤلفان و تصمیم‌گیرندگان برنامه‌های درسی دوره تحصیلی ابتدایی لازم و بسیار مفید است، تحلیل محتوا است. تحلیل محتوا کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، انگیزه‌ها، نیازها، نگرش‌ها و تمام اجزای مطرح شده در محتوای کتاب‌ها مورد بررسی علمی و عملی قرار گرفته و با اهداف برنامه‌های درسی دوره ابتدایی مقایسه شوند، تا شاید از این طریق بتوان با چاپ کتاب‌های بهتر و مفیدتر برای دانش‌آموزان مقطع ابتدایی آن‌ها را در سیر تکاملی رشد خود یاری نمود و با افزایش خلاقیت و سایر عواملی که برای رشد یک دانش‌آموز مهم و ضروری می‌باشد بتوان آینده‌ای بهتر و موفقیت‌آمیزتر برای آن‌ها رقم زد.

یکی از مهمترین و اصلی‌ترین درس‌هایی که به طور مستقیم به آموزش مهارت‌های اجتماعی ارتباط دارد، درس مطالعات اجتماعی است. هدف این درس شکل دادن به تصور و تخیل اجتماعی دانش‌آموزان و شیوه‌های تحلیل و تفسیر زندگی اجتماعی آن‌هاست. تحقق بخشیدن به این اهداف و انتظارات، نیازمند کسب بینش و دانش و مهارت‌های کافی و مناسب است (میکائیلی و معتمدی، ۱۳۹۵).

با توجه به اهمیت موضوع گردشگری در دنیای امروز و نقش محتوای درسی در آموزش مؤلفه‌های گردشگری، تحقیق حاضر با هدف بررسی میزان توجه کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های گردشگری از طریق تحلیل محتوا انجام شده است. به عبارتی پژوهش حاضر به دنبال این است که در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی چه میزان مفاهیم مرتبط با گردشگری مانند میراث فرهنگی، جاذبه‌های مذهبی و طبیعی، راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی، اماکن پذیرایی و اقامتی، معرفی و بازدید از اماکن مختلف، حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی، حفاظت از محیط زیست، ملزومات سفر مانند نقشه‌ی گردشگری، پاسپورت و ویزا و ایمنی سفر و فرهنگ و اقوام کشورهای مختلف ارائه شده است تا از این طریق بستر مناسبی برای تجدید نظر در این کتاب‌های درسی فراهم شود.

از آنجا که محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی شامل متون، تصاویر و فعالیت‌ها است لذا هدف این پژوهش بررسی میزان توجه و اهمیت متون، تصاویر و فعالیت‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های گردشگری است.

با توجه به بررسی‌های محقق تاکنون موضوع مشابه این پژوهش در این دوره تحصیلی انجام نشده است. در ادامه با توجه به هدف مطالعه، سؤالات تحقیق عنوان شده است.

سؤال اول: میزان توجه و اهمیت متون کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های گردشگری تا چه اندازه است؟

سؤال دوم: میزان توجه و اهمیت تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های گردشگری تا چه اندازه است؟

سؤال سوم: میزان توجه و اهمیت فعالیت‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های گردشگری تا چه اندازه است؟

سؤال چهارم: بیشترین و کمترین ضریب اهمیت در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی مربوط به کدام یک از مؤلفه‌های گردشگری است؟

مبانی نظری

امروزه گردشگری به عنوان یک صنعت، در کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته است؛ بسیاری از مناسبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ملت‌ها از طریق این صنعت حفظ و تداوم می‌یابد (چانگ^۱ و همکاران، ۲۰۲۰؛ علی صوفی^۲ و همکاران، ۲۰۱۸). بنابراین می‌توان از گردشگری به عنوان منبعی برای رشد و توسعه استفاده نمود (بندوی^۳ و همکاران، ۲۰۲۰). صنعت گردشگری با رشد چشمگیر خود که بازتاب آن در افزایش پیوسته سهم تولید ناخالص ملی در سطح جهان مشخص است، به عنوان یکی از پویاترین محرک‌های رشد اقتصادی و عامل رونق در جوامع دارای توانمندی‌هایی با ارزش گردشگری به رسمیت شناخته شده است (ضرغام بروجنی و همکاران، ۱۴۰۰).

بنابراین با افزایش روزافزون تقاضای سفر و گردشگری و تبدیل شدن صنعت گردشگری به یکی از بزرگترین صنایع در جهان، کشورها باید به منظور جذب گردشگران بالقوه در راستای توسعه اجتماعی و

اقتصادی و رشد زیربنایی خود تلاش کنند (آرسلی و برادرانی^۱، ۲۰۱۴). به همین دلیل آموزش گردشگری اهمیت می‌یابد. آموزش می‌تواند یکی از دگرگون‌کننده‌ترین تجربیاتی باشد که هر فردی می‌تواند تجربه کند (ادلهم^۲، ۲۰۲۰). آموزش گردشگری شامل آگاه‌سازی و ارائه بینش و دانش در رابطه با گردشگری، اهمیت و ارزش آن، شناخت انواع گردشگری و جاذبه‌های آن است (صالحی عمران و همکاران، ۱۴۰۰). آموزش گردشگری در مدارس بر این واقعیت استوار است که فعالیت‌های گردشگری نقش مهمی در توسعه اقتصادی یک کشور و بهبود کیفیت زندگی مردم دارد (مرنگ^۳ و همکاران، ۲۰۲۰).

در جهان امروز رابطه‌ی آموزش و پرورش با جامعه و در جهت پاسخگویی به نیازهای متنوع و پیچیده‌ی آن، اهمیتی مضاعف یافته و با توجه به فرایند جهانی شدن و تأثیراتی که این فرایند بر ساختارهای اجتماعی دارد، مطالعه و بررسی نظام‌های آموزشی از اولویت‌های مهم و اساسی هر جامعه‌ای به شمار می‌آید (کریمی حاجی خادمی و حیدری‌پور، ۱۳۹۹). به همین دلیل وارد کردن مفاهیم مرتبط با گردشگری در متون درسی در مقاطع مختلف تحصیلی موجب می‌شود که دانش‌آموزان با جاذبه‌های تاریخی و باستانی، طبیعی، اماکن مذهبی، صنایع دستی و فرهنگ، اقوام کشورهای مختلف و مسائلی از این قبیل آشنا شوند (صالحی عمران و همکاران، ۱۴۰۰).

دوره کودکی حساس‌ترین و مهم‌ترین دوران زندگی است و شخصیت و آینده‌ی هر انسانی در این دوران شکل می‌گیرد. مکاتب مختلف تربیتی، به مسئله‌ی آموزش و پرورش در دوره‌ی کودکی توجه و اهتمام خاصی داشته‌اند و با نگاه ویژه‌ای به تعریف و تبیین اصول و شیوه‌های مختلف تربیتی برای کودکان پرداخته‌اند. در نظام تربیتی اسلام، دوران کودکی بهترین زمان برای تعلیم و تربیت است. چنانکه رسول خدا (ص) فرمودند: حکایت کسی که در کودکی می‌آموزد، همانند نقش کندن بر سنگ است و حکایت کسی که در بزرگسالی می‌آموزد، همانند کسی است که بر آب می‌نویسد (شریفی، ۱۳۹۸).

نقطه ورود یک حرکت طولانی و مهم در زندگی کودکان، آموزش ابتدایی و دبستان است؛ دانش‌آموزان با ورود به این دوره با یک تحول اساسی مواجه می‌شوند و از نظر رشد شناختی، توانایی ذهنی برای کسب

1. Arasli & Baradarani
2. Edelheim
3. Moreeng

بسیاری از مسائل آموزشی و تربیتی که قبل از ارتباط مستقیم با مدرسه پیدا نکرده بود، پیدا می‌کنند و تحولات شگرفی در ذهن دانش‌آموزان نسبت به مسائل اجتماعی ایجاد می‌شود. از نظر کیفی آموزش و پرورش ابتدایی اهمیت بالایی دارد و بنابراین باید قسمت عمده برنامه‌ها و امکانات نیروی انسانی و تحقیقاتی و پژوهشی در این دوره متمرکز شود (مهدی‌پورمیر و همکاران، ۱۳۹۸).

کتاب‌های درسی و مواد آموزشی با کیفیت بالا به ویژه برای کودکان مدرسه‌ای مهم است. بنابراین وارد کردن مفاهیم و مؤلفه‌های مرتبط با گردشگری در متون درسی دوره ابتدایی و آموزش آن به کودکان، علاوه بر آشنایی کودکان با گردشگری و نحوه رفتار درست در هنگام مسافرت و گردش، می‌تواند در رشد و توسعه گردشگری نیز بسیار مؤثر باشد.

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا آموزش داده می‌شود. مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری است که از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی و اقتصادی و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند. این حوزه یادگیری می‌کوشد تا از طریق آموزش برخی دانش‌ها، مهارت‌ها و صلاحیت‌های مورد نیاز، افراد را به‌گونه‌ای تربیت کند که هم در زندگی فردی و هم در زندگی اجتماعی، نقش کارآمد و شایسته‌ای را ایفا کنند (راهنمای مطالعات پنجم ابتدایی، ۱۳۹۸).

کودکان به دلیل اینکه نقش مهمی در انتخاب مقصد در خانواده‌ها ایفا می‌کنند، از ذینفعان مهم صنعت گردشگری محسوب می‌شوند (سرافین^۱، ۲۰۲۰). شناخت صنعت گردشگری می‌تواند زمینه‌ساز حضور فعال کودکان نسل فعلی به عنوان شهروندان نسل آینده در این عرصه باشد. بنابراین لازم است آموزش و پرورش مفاهیم مرتبط با گردشگری را در برنامه درسی و محتوای آموزشی خود بگنجانند و از این طریق به طور مستقیم دانش‌آموزان و به طور غیرمستقیم والدین دانش‌آموزان را با مفاهیمی مانند گردشگری، سلامت زیست محیطی، فرهنگ و آداب و رسوم آگاه سازد (صالحی عمران و همکاران، ۱۴۰۰).

تحقیق حاضر با هدف بررسی میزان توجه کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های گردشگری از طریق تحلیل محتوا انجام شده است. با توجه به بررسی‌های محقق تاکنون موضوع مشابه این پژوهش در این دوره تحصیلی انجام نشده است.

صالحی عمران و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان جایگاه گردشگری در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام دادند. جامعه آماری پژوهش شامل ۴۱ کتاب درسی دوره ابتدایی بوده که از این میان ۳۵ جلد کتاب در هشت عنوان شامل کتاب فارسی (خوانداری)، فارسی (نوشتاری)، علوم تجربی، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمانی، قرآن، کار و فناوری و تفکر و پژوهش به عنوان نمونه انتخاب و بررسی شدند. نتایج پژوهش نشان داد بیشترین میزان توجه مربوط به مؤلفه چپستی گردشگری و کمترین میزان توجه مربوط به مؤلفه هویت گردشگر بوده است؛ ضمن اینکه بیشترین فراوانی در کتاب مطالعات اجتماعی مشاهده شد.

پورشکری و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های میراث فرهنگی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه پرداختند. جامعه آماری را تمام کتاب‌های درسی دوره اول متوسطه در سال ۱۳۹۶-۱۳۹۵ تشکیل داده و کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه به عنوان نمونه انتخاب شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد بیشترین تعداد فراوانی مربوط به مؤلفه‌های کتاب و نسخ خطی، ظرف‌ها، مساجد، کاخ‌ها، کتیبه‌ها و نقش برجسته‌ها، شخصیت‌ها و دین است.

مهدی‌پورمیر و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش گردشگری پرداختند. روش مورد استفاده تحلیل محتوا بوده است. در این پژوهش کتاب‌های فارسی (خوانداری)، فارسی (نوشتاری)، علوم تجربی، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمانی، قرآن، کار و فناوری و تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی به عنوان نمونه انتخاب و بررسی شدند. نتایج نشان داد بیشترین میزان توجه مربوط به مؤلفه چپستی گردشگری و کمترین میزان توجه مربوط به مؤلفه هویت گردشگر بوده است.

ایشانی و حاجی حسین (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی مؤلفه‌های هویت ملی با تأکید بر فرهنگ و میراث فرهنگی در متون درسی کتاب فارسی بخوانیم دوره اول ابتدایی پرداختند. روش پژوهش توصیفی و از نوع

تحلیل محتوا بود. جامعه آماری این تحقیق متون کتاب‌های فارسی بخوانیم دوره اول ابتدایی (پایه اول تا سوم) آموزش و پرورش سال ۱۳۹۴-۱۳۹۳ بود. نتایج این پژوهش نشان داد میزان توجه متون کتاب فارسی به مؤلفه هویت ملی در سه پایه بررسی شده، یکسان نیست و بیشترین فراوانی این مؤلفه را پایه اول دبستان به خود اختصاص داده است. همچنین یافته‌های این پژوهش در بررسی میزان فراوانی شاخص‌های فرهنگ و میراث فرهنگی حاکی از آن است که از مؤلفه آشنایی با فرهنگ و روش زندگی اسلامی بیش از سایر شاخص‌ها در متون استفاده شده است.

نجات کیانی (۱۳۸۷) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی جایگاه گردشگری در محتوای متون درسی دوره ابتدایی پرداخته است. جامعه و نمونه آماری این پژوهش تمام کتب درسی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۸۵-۸۶ می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات جدول تحلیل محتوا است. نتایج این پژوهش نشان داد مفاهیم مرتبط با توریسم که در کتب درسی دوره تحصیلی ابتدایی وجود دارند نمی‌توانند معرف توریسم باشد و از سویی دیگر شیوه ارائه این مفاهیم در کتب درسی با نظر متخصصان برنامه درسی و توریسم متفاوت است، به طوری که مفاهیم از وحدت افقی و عمودی برخوردار نمی‌باشند.

در بررسی به عمل آمده از پیشینه خارجی، تحقیقی که مستقیماً با موضوع این پژوهش مرتبط باشد مشاهده نشد. در اینجا به نتایج برخی پژوهش‌های خارجی در زمینه تحلیل محتوا اشاره می‌شود.

در تحقیق انجام شده توسط کاومی^۱ در سال ۲۰۰۰ این موضوع بررسی شده است که چگونه تصاویر هاوایی که در برنامه درسی مطالعات هاوایی نشان داده شدند، شبیه به تصاویری است که برای اولین بار توسط مسافران استعماری اولیه بر مردم هاوایی ارائه شد و از آن زمان در صنعت بازدیدکنندگان هاوایی تداوم یافته است. در این پژوهش با کنار هم قرار دادن متون کتب درسی مدرسه و اسنادی که برای آموزش کارگران صنعت گردشگری استفاده می‌شود، بررسی شده است چگونه علائق مادی صنعت بازدیدکننده در یک برنامه درسی بیان می‌شود و تلاش می‌کند دانش‌آموزان هاوایی را به عنوان نیروی کار صنعت گردشگری با دستمزد کم مطرح کند. در این تحقیق به تمام گروه‌های بومی در سراسر جهان

هشدار داده شده است که قبل از گنجاندن مطالب در برنامه‌های درسی که ممکن است آسیب بیشتری به جای منفعت داشته باشد، به خوبی بیندیشند و نسبت به هر منطقه اطلاعات کافی کسب کنند.

نوماتو^۱ و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی به بررسی جایگاه مفاهیم بهداشتی در محتوای کتاب‌های درسی مورد استفاده در مقاطع ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان پرداختند. در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. یافته‌های این مطالعه نشان داد برخی از کتاب‌های درسی فعلی مدارس محتوای ناکافی و اطلاعات نادرست و یا قدیمی در مورد مسائل بهداشتی دارند. همچنین این مطالعه نشان داد کتاب‌های درسی در ایالات متحده و اسپانیا بیشتر از کتاب‌های درسی در کشورهای دیگر موضوعات جنسی، بیماری‌های مقاربتی و تغذیه را پوشش می‌دهند.

غرباوی و موسوی^۲ (۲۰۱۲) پژوهشی با هدف بررسی تعصب جنسیتی در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی مقطع دبیرستان در ایران انجام دادند. در این پژوهش چهار کتاب درسی زبان انگلیسی که در حال حاضر در دبیرستان‌های ایران تدریس می‌شوند به عنوان نمونه انتخاب شدند. سه مقوله در این کتاب‌های درسی مورد بررسی قرار گرفت: دیده شدن مرد و زن در تصاویر، متون و نقش‌های شغلی مرد/زن. ابتدا تحلیل محتوا بر روی داده‌ها انجام شد و سپس فراوانی هر دسته محاسبه و با یکدیگر مقایسه شد. نتایج آزمون کای اسکوئر نشان داد که بین فراوانی‌های زن و مرد برای دسته‌های مختلف این مطالعه تفاوت معناداری وجود دارد.

میکاندر^۳ و زیلیاکوس^۴ در سال ۲۰۱۶ به بررسی این موضوع پرداختند که چگونه کتاب‌های درسی مدارس آموزش پایه فنلاند در حوزه علوم اجتماعی، گردشگری را به تصویر می‌کشند. در این تحقیق کتاب‌های درسی با استفاده از تحلیل نظریه گفتمان بررسی شده است. نتایج نشان داد اگر از سؤالات اخلاقی به‌ویژه در مورد مشکلات زیست‌محیطی در مکان‌های گردشگری برای بحث استفاده شود، گردشگری به عنوان مفهومی عمدتاً مثبت در نظر گرفته می‌شود. همچنین نتایج بیانگر این است که برخی از مطالب موجود در

1. Nomoto

2. Gharbavi & Mousavi

3. Mikander

4. Zilliacus

کتاب‌های درسی شبیه بروشورهای گردشگری هستند و به افرادی که در مکان‌های گردشگری زندگی می‌کنند اهمیت چندانی داده نمی‌شود.

تصمیم گردشگران در انتخاب مقصد تحت تاثیر تصویر ارائه شده از مقصد است. سوپرت^۱ و زملا^۲ در تحقیقی در سال ۲۰۱۹ به بررسی تصویر ارائه شده در کتاب‌های درسی جغرافیا مدارس متوسطه لهستان در حوزه شهرنشینی پرداختند. در این تحقیق کتاب‌های درسی با استفاده از تحلیل محتوا مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند. نتایج نشان داد تصویر صنعتی ارائه شده از یکی از شهرهای لهستان که باعث ایجاد تصور منفی از این شهر در ذهن گردشگران شده است در کتاب‌های درسی جغرافیا پایه‌گذاری می‌شود. نتایج این تحقیق، نقش کتاب‌های درسی و آموزش مدرسه را به‌عنوان عوامل شکل‌دهنده تصویر مکان‌های مختلف، اثبات می‌کند.

دیویدسان و لیو^۳ (۲۰۲۰) پژوهشی با هدف بررسی جایگاه بازنمایی فرهنگی در کتاب‌های درسی انگلیسی مدارس ابتدایی ژاپن، و میزان برقراری ارتباط دانش‌آموزان با مفهوم شهروندی جهانی انجام دادند. تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ژاپنی و تحلیل موضوعی مصاحبه‌های دانش‌آموزان و معلمان نشان داد که متون از نظر فرهنگی ساده هستند و به دانش‌آموز کمکی جهت درک کامل ارزش‌های شهروندی جهانی نمی‌کنند. بازنمایی فرهنگی معنادار می‌تواند آگاهی فرهنگی، نگرش باز و مسئولیت اجتماعی (ابعاد اصلی شهروندی جهانی) را تقویت کند. برای این منظور، برنامه‌های درسی انگلیسی آینده از مواد تکمیلی معتبر، تجربیات تبادل فرهنگی و بحث‌های صریح فرهنگ بین معلمان و دانش‌آموزان بهره خواهند برد.

هدف از انجام تحقیق حاضر بررسی میزان توجه کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه‌های گردشگری با استفاده از روش تحلیل محتوا و بکارگیری آنتروپی شانون است. بنابراین پس از بررسی جامع ادبیات تحقیق و نظرخواهی از خبرگان مؤلفه‌های گردشگری تعیین شده است. منظور از مؤلفه‌های گردشگری، مفاهیم معرف و مرتبط با گردشگری است. این مؤلفه‌ها عبارتند از:

- ۱- میراث فرهنگی؛ شامل جاذبه‌های تاریخی و باستانی (بناهای تاریخی، نقوش برجسته و سنگ‌نوشته‌های باستانی، موزه‌ها، مساجد و معابد قدیمی)، هنری (صنایع دستی)، فرهنگی (آداب رسوم، غذاهای محلی، پوشش محلی، زبان، لهجه و گویش، جشن‌ها و مراسم، بازی‌های محلی و اسطوره‌های ملی، ادبی، فرهنگی، علمی)
- ۲- جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ؛ شامل آرامگاه‌ها، امامان و بزرگان دین، بقعه‌ها، مقبره‌های شهدای انقلاب و میادین جنگ است.
- ۳- جاذبه‌های طبیعی؛ شامل مناظر طبیعی مانند رودخانه‌ها، کوه‌ها، کویر، دریا، سواحل، جنگل‌ها، تالاب‌ها و حیات وحش می‌باشد.
- ۴- راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی؛ شامل انواع راه‌ها (راه‌های زمینی، دریایی و هوایی) و تمام وسایل نقلیه زمینی، دریایی و هوایی مانند اتوبوس، اتومبیل، قطار، کشتی و هواپیما است که گردشگر از آن‌ها برای مسافرت استفاده می‌کند.
- ۵- اماکن پذیرایی و اقامتی؛ شامل اماکن اقامتی مانند هتل‌ها، متل‌ها، مهمان‌پذیرها، مسافرخانه‌ها و رستوران‌ها می‌باشد.
- ۶- معرفی و بازدید از اماکن مختلف (مانند محله، موزه، کارخانه)
- ۷- حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی؛ شامل حفاظت از بناهای قدیمی و موزه‌ها
- ۸- حفاظت از محیط زیست؛ شامل حفاظت از هوا، آب، زمین، پوشش گیاهی، فضای سبز و حیات وحش
- ۹- ملزومات سفر مانند نقشه‌ی گردشگری، پاسپورت و ویزا و ایمنی سفر
- ۱۰- کشورهای همسایه (معرفی مؤلفه‌های گردشگری در کشورهای همسایه ایران)

روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی و به شیوه‌ی تحلیل محتوا است. تحلیل محتوا شیوه‌ای از پژوهش است که در این شیوه محقق به تشریح و بیان کمی، منظم و عینی محتوای آشکار پیام می‌پردازد (برلون، ۱۹۸۵ به نقل از حسن‌مرادی، ۱۳۹۹). تحلیل محتوا مرحله‌ای از فرایند اطلاعاتی است که توسط محتوای ارتباطات با

استفاده از به‌کارگیری مجموعه‌ای از قوانین طبقه‌بندی شده و نظام‌دار، تغییر و تبدیل می‌یابد و به صورت داده‌های خلاصه شده قابل مقایسه درمی‌آید (آذر، ۱۳۸۰).

جامعه آماری این پژوهش شامل تمام محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی (پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی) در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰ است. کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم شامل ۲۲ درس و ۱۱۹ صفحه (۶ صفحه مقدماتی، ۹۹ صفحه درس و ۱۴ صفحه کاربرگ)، مطالعات اجتماعی پایه پنجم شامل ۲۲ درس و ۱۳۵ صفحه (۶ صفحه مقدماتی، ۱۱۲ صفحه درس و ۱۷ صفحه کاربرگ)، و کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم شامل ۲۴ درس و ۱۵۲ صفحه (۶ صفحه مقدماتی، ۱۱۶ صفحه درس و ۳۰ صفحه کاربرگ)، می‌باشد. در این پژوهش جامعه و نمونه با هم برابر است؛ به عبارت دیگر تمام محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوم ابتدایی شامل متن، تصویر و فعالیت (فعالیت موجود در درس‌ها و کاربرگ‌ها) مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت.

واحد تحلیل جمله، مضمون متن، تصویر و فعالیت است. مضمون به پیام‌های نهفته در متن اشاره دارد که به طور غیرمستقیم به مباحث گردشگری پرداخته است. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش چک‌لیست تحلیل محتوای کتاب‌های درسی است. چک‌لیست تحلیل محتوا از دو قسمت تشکیل شده است. قسمت اول مربوط به مؤلفه‌های گردشگری و قسمت دوم مربوط به میزان توجه کتاب‌های مورد مطالعه به مؤلفه‌های گردشگری است. برای استخراج مؤلفه‌های گردشگری با استفاده از روش سندکاوی الگوها، رویکردها و دیدگاه‌های مختلف پیرامون مؤلفه‌های گردشگری از پایگاه‌ها و منابع اطلاعاتی گوناگون استخراج شد و در اختیار صاحب‌نظران و متخصصان (فعالان حوزه گردشگری، اساتید رشته‌های مدیریت گردشگری و علوم تربیتی دانشگاه و معلمان دوره دوم ابتدایی با مدرک کارشناسی و کارشناسی ارشد) قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد تا مؤلفه‌های گردشگری مناسب برای دوره دوم ابتدایی را مشخص کنند. در مرحله بعد با استخراج دیدگاه صاحب‌نظران چک‌لیست اولیه معرف مؤلفه‌های گردشگری تهیه شد و در این مرحله برخی از مؤلفه‌ها حذف و برخی دیگر اصلاح شدند. مؤلفه‌های اصلاح‌شده نهایی

در قالب ۱۰ مؤلفه دسته‌بندی شدند. در نهایت برای تعیین روایی محتوا از نسبت روایی محتوا^۱ استفاده شد. جهت برآورد پایایی از ارزیابان خواسته شد تا مؤلفه‌های پژوهش حاضر را بررسی کنند که توافق در این رابطه وجود داشت. برای تجزیه و تحلیل از تکنیک آنتروپی شانون استفاده شده است. برای تحلیل محتوا مراحل مختلفی طی می‌شود، از جمله این مراحل می‌توان سه مرحله عمده زیر را ذکر کرد (آذر، ۱۳۸۰):

۱- مرحله قبل از تحلیل (آماده‌سازی و سازماندهی)؛ ۲- بررسی مواد (پیام)؛ ۳- پردازش نتایج
برای پردازش نتایج روش‌های بسیاری ارائه شده است که اساس آن‌ها بر درصدگیری از فراوانی مقوله‌هاست. این دسته از روش‌ها دارای مشکلات ریاضی خاص خود می‌باشد که نتایج آن‌ها را کم اعتبار خواهد کرد. در این پژوهش برای پردازش نتایج از روش آنتروپی شانون استفاده شده است. این روش برگرفته از تئوری سیستم‌ها است. براساس این روش تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوا بسیار قویتر و معتبرتر از روش سنتی عمل خواهد کرد.

در ادامه گام‌های روش آنتروپی بیان می‌شود.

الف) با استفاده از رابطه‌ی (۱)، ماتریس تصمیم‌گیری به‌هنجار می‌شود. لازم به ذکر است که استفاده از این روش مستلزم تبدیل شاخص‌های کیفی به کمی است.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall_{i,j} (i=1,2,\dots,m \quad j=1,2,\dots,n) \quad \text{رابطه‌ی ۱}$$

ب) برای شاخص J_m ، بار اطلاعاتی با استفاده از رابطه‌ی (۲) محاسبه می‌شود.

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m r_{ij} \times \ln r_{ij}, \quad K = \frac{1}{\ln m} \quad 0 \leq E_j \leq 1 \quad \text{رابطه‌ی ۲}$$

ج) با استفاده از رابطه‌ی ۳، ضریب اهمیت شاخص J_m تعیین می‌شود.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^m E_j} \quad \text{رابطه‌ی ۳}$$

W_j شاخصی است که ضریب اهمیت هر شاخص J_m را مشخص می‌کند.

لازم به ذکر است که برای محاسبه E_j، مقادیر صفر فراوانی با عدد بسیار کوچک ۰/۰۰۰۰۱ جایگزین شده است (به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی) (مهدی‌پورمیر و همکاران، ۱۳۹۸).

یافته‌های پژوهش

از مجموع ۴۰۶ صفحه کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی که مورد بررسی قرار گرفت ۹۹۴ مورد فراوانی مربوط به مؤلفه‌های گردشگری مشاهده شد که ۴۲۵ مورد مربوط به متن، ۴۳۱ مورد مربوط به تصویر و ۱۳۸ مورد مربوط به فعالیت است.

جدول ۱. توزیع فراوانی مؤلفه‌های گردشگری در متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم	جمع
۱	میراث فرهنگی	۵۲	۳۱	۶۷	۱۵۰
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۵	۳	۲۱	۲۹
۳	جاذبه‌های طبیعی	۲۱	۷	۹	۳۷
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۳	۱۷	۵	۲۵
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۶	۳	۰	۹
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۱۱	۰	۲۰	۳۱
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۲	۰	۱	۳
۸	حفاظت از محیط زیست	۷	۲	۶	۱۵
۹	ملزومات سفر	۱۸	۲	۲۰	۴۰
۱۰	کشورهای همسایه	۲	۶۶	۱۸	۸۶

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۱ نشان می‌دهد در متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی ۱۵۰ مورد به مؤلفه میراث فرهنگی، ۲۹ مورد به مؤلفه جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ، ۳۷ مورد به مؤلفه جاذبه‌های طبیعی، ۲۵ مورد به مؤلفه راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی، ۹ مورد به مؤلفه اماکن پذیرایی و اقامتی، ۳۱ مورد به مؤلفه معرفی و بازدید از اماکن مختلف، سه مورد به مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی، ۱۵ مورد به مؤلفه حفاظت از محیط زیست، ۴۰ مورد به مؤلفه ملزومات سفر و ۸۶ مورد به مؤلفه

کشورهای همسایه پرداخته است. بیشترین و کمترین میزان توجه به ترتیب مربوط به مؤلفه میراث فرهنگی و مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی است.

جدول ۲. داده‌های به‌هنجارشده مؤلفه‌های گردشگری در متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم
۱	میراث فرهنگی	۰/۳۴۶۷	۰/۲۰۶۷	۰/۴۴۶۷
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۱۷۲۴	۰/۱۰۳۴	۰/۷۲۴۱
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۵۶۷۶	۰/۱۸۹۲	۰/۲۴۳۲
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۱۲	۰/۶۸	۰/۲
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۶۶۶۷	۰/۳۳۳۳	۰
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۳۵۴۸	۰	۰/۶۴۵۲
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰/۶۶۶۷	۰	۰/۳۳۳۳
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۴۶۶۷	۰/۱۳۳۳	۰/۴
۹	ملزومات سفر	۰/۴۵	۰/۰۵	۰/۵
۱۰	کشورهای همسایه	۰/۰۲۳۳	۰/۷۶۷۴	۰/۲۰۹۳

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۳. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های گردشگری در متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم

ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
۱	میراث فرهنگی	۰/۹۵۸۶	۰/۱۳۱۱
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۷۰۲۳	۰/۰۹۶۱
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۸۹۲۳	۰/۱۲۲۱
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۷۶۲۳	۰/۱۰۴۴
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۵۷۹۴	۰/۰۷۹۳
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۵۹۲۰	۰/۰۸۱۰
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰/۵۷۹۴	۰/۰۷۹۳
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۹۰۱۹	۰/۱۲۳۴
۹	ملزومات سفر	۰/۷۷۸۹	۰/۱۰۶۵
۱۰	کشورهای همسایه	۰/۵۶۲۵	۰/۰۷۶۹

منبع: یافته‌های پژوهش

با مشاهده نتایج جدول ۳ مشخص می‌شود در متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی مؤلفه میراث فرهنگی با بار اطلاعاتی ۰/۹۵۸۶ و ضریب اهمیت ۰/۱۳۱۱ بالاترین اولویت را نسبت به سایر مؤلفه‌ها دارد. مؤلفه حفاظت از محیط زیست با بار اطلاعاتی ۰/۹۰۱۹ و ضریب اهمیت ۰/۱۲۳۴ اولویت بعدی را به خود اختصاص می‌دهد. اولویت‌های بعدی به ترتیب به مؤلفه‌های جاذبه‌های طبیعی، ملزومات سفر، راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی، جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ و معرفی و بازدید از اماکن مختلف مربوط است. مؤلفه‌های اماکن پذیرایی و اقامتی و حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی هر دو با بار اطلاعاتی ۰/۵۷۹۴ و ضریب اهمیت ۰/۰۷۹۳ در اولویت بعد قرار دارند و کم‌ترین بار اطلاعاتی ۰/۵۶۲۵ و ضریب اهمیت ۰/۰۷۶۹ به مؤلفه کشورهای همسایه اختصاص دارد.

جدول ۴. توزیع فراوانی مؤلفه‌های گردشگری در تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم	جمع
۱	میراث فرهنگی	۶۵	۴۴	۵۶	۱۶۵
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۳	۴	۲۲	۲۹
۳	جاذبه‌های طبیعی	۵۵	۶	۱۳	۷۴
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰	۲۸	۲	۳۰
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۳	۲	۰	۵
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۱۰	۰	۷	۱۷
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰	۰	۰	۰
۸	حفاظت از محیط زیست	۸	۹	۶	۲۳
۹	ملزومات سفر	۷	۹	۶	۲۲
۱۰	کشورهای همسایه	۰	۵۳	۱۳	۶۶

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۴ نشان می‌دهد در تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی ۱۶۵ مورد به مؤلفه میراث فرهنگی، ۲۹ مورد به مؤلفه جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ، ۷۴ مورد به مؤلفه جاذبه‌های طبیعی، ۳۰ مورد به مؤلفه راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی، ۵ مورد به مؤلفه اماکن پذیرایی و اقامتی، ۱۷ مورد به مؤلفه معرفی و بازدید از اماکن مختلف، ۲۳ مورد به مؤلفه حفاظت از محیط زیست،

۲۲ مورد به مؤلفه ملزومات سفر و ۶۶ مورد به مؤلفه کشورهای همسایه پرداخته است که از این بین مؤلفه میراث فرهنگی بیشترین فراوانی و مؤلفه اماکن پذیرایی و اقامتی کمترین فراوانی را داشته است. همچنین هیچ تصویری در رابطه با مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی مشاهده نشد.

جدول ۵. داده‌های به‌هنجارشده مؤلفه‌های گردشگری در تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم
۱	میراث فرهنگی	۰/۳۹۳۹	۰/۲۶۶۷	۰/۳۳۹۴
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۱۰۳۴	۰/۱۳۷۹	۰/۷۵۸۶
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۷۴۳۲	۰/۰۸۱۱	۰/۱۷۵۷
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰	۰/۹۳۳۳	۰/۰۶۶۷
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۶	۰/۴	۰
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۵۸۸۲	۰	۰/۴۱۱۸
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰	۰	۰
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۳۴۷۸	۰/۳۹۱۳	۰/۲۶۰۹
۹	ملزومات سفر	۰/۳۱۸۲	۰/۴۰۹۱	۰/۲۷۲۷
۱۰	کشورهای همسایه	۰	۰/۸۰۳۰	۰/۱۹۷۰

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۶. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های گردشگری در تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم

ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
۱	میراث فرهنگی	۰/۹۸۸۷	۰/۱۵۹۹
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۶۵۳۱	۰/۱۰۵۶
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۶۶۴۳	۰/۱۰۷۴
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۲۲۲۹	۰/۰۳۶۰
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۶۱۲۶	۰/۰۹۹۱
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۶۱۶۷	۰/۰۹۹۷
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰	۰
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۹۸۷۶	۰/۱۵۹۷
۹	ملزومات سفر	۰/۹۸۷۰	۰/۱۵۹۶
۱۰	کشورهای همسایه	۰/۴۵۱۶	۰/۰۷۳۰

منبع: یافته‌های پژوهش

با مشاهده نتایج جدول ۶ مشخص می‌شود در تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی مؤلفه میراث فرهنگی با بار اطلاعاتی ۰/۹۸۸۷ و ضریب اهمیت ۰/۱۵۹۹ بالاترین اولویت را نسبت به سایر مؤلفه‌ها دارد. مؤلفه‌های حفاظت از محیط زیست با بار اطلاعاتی ۰/۹۸۷۶ و ضریب اهمیت ۰/۱۵۹۷ و ملزومات سفر با بار اطلاعاتی ۰/۹۸۷۰ و ضریب اهمیت ۰/۱۵۹۶ اولویت‌های بعدی را به خود اختصاص می‌دهند. مؤلفه‌های جاذبه‌های طبیعی، جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ، معرفی و بازدید از اماکن مختلف، اماکن پذیرایی و اقامتی، کشورهای همسایه و راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی به ترتیب در جایگاه بعدی قرار دارند. کم‌ترین بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت (صفر) به مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی اختصاص دارد.

جدول ۷. توزیع فراوانی مؤلفه‌های گردشگری در فعالیت کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم	جمع
۱	میراث فرهنگی	۲۵	۰	۱۵	۴۰
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰	۲	۱۷	۱۹
۳	جاذبه‌های طبیعی	۳	۰	۲	۵
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰	۲	۰	۲
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰	۰	۱	۱
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۴	۴	۳	۱۱
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۲	۰	۱	۳
۸	حفاظت از محیط زیست	۷	۷	۲	۱۶
۹	ملزومات سفر	۱۳	۵	۵	۲۳
۱۰	کشورهای همسایه	۰	۱۰	۸	۱۸

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۷ نشان می‌دهد در فعالیت‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی ۴۰ مورد به مؤلفه میراث فرهنگی، ۱۹ مورد به مؤلفه جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ، پنج مورد به مؤلفه جاذبه‌های طبیعی، دو مورد به مؤلفه راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی، یک مورد به مؤلفه اماکن

پذیرایی و اقامتی، ۱۱ مورد به مؤلفه معرفی و بازدید از اماکن مختلف، سه مورد به مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی، ۱۶ مورد به مؤلفه حفاظت از محیط زیست، ۲۳ مورد به مؤلفه ملزومات سفر و ۱۸ مورد به مؤلفه کشورهای همسایه پرداخته است. بیشترین و کمترین میزان توجه به ترتیب مربوط به مؤلفه میراث فرهنگی و مؤلفه اماکن پذیرایی و اقامتی است.

جدول ۸. داده‌های به‌هنجارشده مؤلفه‌های گردشگری در فعالیت کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم
۱	میراث فرهنگی	۰/۶۲۵	۰	۰/۳۷۵
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰	۰/۱۰۵۳	۰/۸۹۴۷
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۶	۰	۰/۴
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰	۱	۰
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰	۰	۱
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۳۶۳۶	۰/۳۶۳۶	۰/۲۷۲۷
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰/۶۶۶۷	۰	۰/۳۳۳۳
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۴۳۷۵	۰/۴۳۷۵	۰/۱۲۵۰
۹	ملزومات سفر	۰/۵۶۵۲	۰/۲۱۷۴	۰/۲۱۷۴
۱۰	کشورهای همسایه	۰	۰/۵۵۵۶	۰/۴۴۴۴

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۹. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های گردشگری در فعالیت کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم

ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
۱	میراث فرهنگی	۰/۶۰۲۲	۰/۱۰۹۳
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۳۰۶۳	۰/۰۵۵۶
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۶۱۲۶	۰/۱۱۱۲
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۰۰۰۱	۰
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۰۰۰۲	۰
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۹۹۲۲	۰/۱۸

ادامه جدول ۹. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های گردشگری در فعالیت کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره

دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰/۵۷۹۴	۰/۱۰۵۱
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۸۹۵	۰/۱۶۲۴
۹	ملزومات سفر	۰/۸۹۷۵	۰/۱۶۲۹
۱۰	کشورهای همسایه	۰/۶۲۵۳	۰/۱۱۳۵

منبع: یافته‌های پژوهش

با مشاهده نتایج جدول ۹ مشخص می‌شود در فعالیت‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی معرفی و بازدید از اماکن مختلف با بار اطلاعاتی ۰/۹۹۲۲ و ضریب اهمیت ۰/۱۸ بالاترین اولویت را نسبت به سایر مؤلفه‌ها دارد. مؤلفه‌های ملزومات سفر با بار اطلاعاتی ۰/۸۹۷۵ و ضریب اهمیت ۰/۱۶۲۹، حفاظت از محیط زیست با بار اطلاعاتی ۰/۸۹۵ و ضریب اهمیت ۰/۱۶۲۴ اولویت‌های بعدی را به خود اختصاص می‌دهند. مؤلفه‌های کشورهای همسایه، جاذبه‌های طبیعی، میراث فرهنگی، حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی و جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ به ترتیب در جایگاه بعدی قرار دارند. مؤلفه‌های اماکن پذیرایی و اقامتی با بار اطلاعاتی ۰/۰۰۰۲ و راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی با بار اطلاعاتی ۰/۰۰۰۱ و هر دو ضریب اهمیت صفر کم‌ترین بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت دارند.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی و درصد مؤلفه‌های گردشگری در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم	جمع
۱	میراث فرهنگی	۱۴۲	۷۵	۱۳۸	۳۵۵
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۸	۹	۶۰	۷۷
۳	جاذبه‌های طبیعی	۷۹	۱۳	۲۴	۱۱۶
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۳	۴۷	۷	۵۷
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۹	۵	۱	۱۵
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۲۵	۴	۳۰	۵۹
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۴	۰	۲	۶
۸	حفاظت از محیط زیست	۲۲	۱۸	۱۴	۵۴
۹	ملزومات سفر	۳۸	۱۶	۳۱	۸۵
۱۰	کشورهای همسایه	۲	۱۲۹	۳۹	۱۷۰

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۱۰ نشان می‌دهد در مجموع در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی ۳۵۵ مورد به مؤلفه میراث فرهنگی، ۷۷ مورد به مؤلفه جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ، ۱۱۶ مورد به مؤلفه جاذبه‌های طبیعی، ۵۷ مورد به مؤلفه راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی، ۱۵ مورد به مؤلفه اماکن پذیرایی و اقامتی، ۵۹ مورد به مؤلفه معرفی و بازدید از اماکن مختلف، ۶ مورد به مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی، ۵۴ مورد به مؤلفه حفاظت از محیط زیست، ۸۵ مورد به مؤلفه ملزومات سفر و ۱۷۰ مورد به مؤلفه کشورهای همسایه پرداخته است. بیشترین و کمترین میزان توجه به ترتیب مربوط به مؤلفه میراث فرهنگی و مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی است.

جدول ۱۱. داده‌های به‌هنجارشده مؤلفه‌های گردشگری در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم
۱	میراث فرهنگی	۰/۴	۰/۲۱۱۳	۰/۳۸۸۷
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۰۸	۰/۱۲	۰/۸
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۶۸۱	۰/۱۱۲۱	۰/۲۰۶۹
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۰۵۲۶	۰/۸۲۴۶	۰/۱۲۲۸
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۶	۰/۳۳۳۳	۰/۰۶۶۷
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۴۲۳۷	۰/۰۶۷۸	۰/۵۰۸۵
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰/۶۶۶۷	۰	۰/۳۳۳۳
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۴۰۷۴	۰/۳۳۳۳	۰/۲۵۹۳
۹	ملزومات سفر	۰/۴۴۷۱	۰/۱۸۸۲	۰/۳۶۴۷
۱۰	کشورهای همسایه	۰/۰۱۱۸	۰/۷۵۸۱	۰/۲۲۹۴

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۱۲. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های گردشگری در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
۱	میراث فرهنگی	۰/۹۶۶۹	۰/۱۲۹۵
۲	جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۵۷۸۰	۰/۰۷۷۴
۳	جاذبه‌های طبیعی	۰/۷۵۸۱	۰/۱۰۱۵
۴	راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۵۲۰۳	۰/۰۶۹۷
۵	اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۷۷۶۶	۰/۱۰۴۰

ادامه جدول ۱۲. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های گردشگری در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم

ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های گردشگری	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
۶	معرفی و بازدید از اماکن مختلف	۰/۸۱۰۳	۰/۱۰۸۵
۷	حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی	۰/۵۷۹۴	۰/۰۷۷۶
۸	حفاظت از محیط زیست	۰/۹۸۴۹	۰/۱۳۱۹
۹	ملزومات سفر	۰/۹۴۸۶	۰/۱۲۷۰
۱۰	کشورهای همسایه	۰/۵۴۵۶	۰/۰۷۳۱

منبع: یافته‌های پژوهش

با مشاهده نتایج جدول ۱۲ مشخص می‌شود در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی مؤلفه حفاظت از محیط زیست با بار اطلاعاتی ۰/۹۸۴۹ و ضریب اهمیت ۰/۱۳۱۹ بالاترین اولویت را نسبت به سایر مؤلفه‌ها دارد. مؤلفه میراث فرهنگی با بار اطلاعاتی ۰/۹۶۶۹ و ضریب اهمیت ۰/۱۲۹۵ اولویت بعدی را به خود اختصاص می‌دهد. اولویت‌های بعدی به ترتیب به مؤلفه‌های ملزومات سفر، معرفی و بازدید از اماکن مختلف، اماکن پذیرایی و اقامتی، جاذبه‌های طبیعی، حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی، جاذبه‌های مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ و کشورهای همسایه مربوط است. کم‌ترین بار اطلاعاتی (۰/۵۲۰۳) و ضریب اهمیت (۰/۰۷۳۱) به مؤلفه راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی اختصاص دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

پژوهش حاضر به منظور تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی براساس توجه به مؤلفه‌های گردشگری انجام شد. از مجموع ۴۰۶ صفحه کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی، ۹۹۴ مورد فراوانی در رابطه با مؤلفه‌های گردشگری مشاهده شد.

با توجه به یافته‌های پژوهش مشخص شد مؤلفه میراث فرهنگی در متن و تصاویر بیشترین ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده ولی در فعالیت‌ها در اولویت ششم قرار دارد. میراث هر کشوری بیانگر سابقه تاریخی حیات و فعالیت اجداد انسان‌های ساکن در قلمرو آن کشور است. میراث فرهنگی منحصر به فرد، غیرقابل جایگزینی و از اساسی‌ترین ارکان تحکیم هویت، ایجاد خلاقیت و خودباوری ملی به حساب

می‌آید. ایران به دلیل موقعیت و شرایط جغرافیایی و نقش ارتباطی بین فضاهاى جغرافیایی توانسته است صاحب میراث فرهنگی گسترده‌ای شود که نشانه وجود تمدن در دوره‌های تاریخی گذشته است (افخمی، ۱۳۹۵). بنابراین آموزش میراث فرهنگی به عنوان یکی از کارکردهای مهم نظام تعلیم و تربیت به حساب می‌آید و باید در کتاب‌های درسی جایگاه مهمی داشته باشد. یافته‌های پژوهش نشان داد اگرچه جایگاه مؤلفه میراث فرهنگی در متن و تصاویر حفظ شده اما در فعالیت‌ها توجه کافی به این مؤلفه نشده است. با استفاده از فعالیت‌های کتاب، مهارت‌هایی چون تفکر، طرح سؤالات روشن و واضح درباره موضوعات محیطی و اجتماعی، شناسایی موضوع، شناسایی منابع اطلاعات، پرس و جو، ثبت اطلاعات از منابع اولیه و ثانویه، بررسی و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، مقایسه و طبقه‌بندی اطلاعات، خواندن نمودار و عکس، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری پرورش می‌یابد. همچنین دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها از طریق انجام فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان، آموخته می‌شوند. بنابراین ضروری است در فعالیت‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی نیز بیشتر به این مؤلفه توجه شود تا آموخته‌های دانش‌آموزان از این طریق تثبیت شده و فرصتی فراهم گردد تا ارزش‌های کسب شده، در آنان درونی گردند. دانش‌آموزان این دوره (طیف سنی ۹-۱۲ سال)، از طریق همراهی و کارگروهی، موفق به انجام فعالیت‌های یادگیری می‌شوند و انواع راهبردهای کارگروهی را به کار می‌برند. احساس تعلق به گروه، شکل بخشیدن به دیدگاه‌ها، مدیریت خود در کارگروهی، تصمیم‌گیری جمعی، صبوری و بردباری در آنان شکل می‌گیرد. لذا به مؤلفان کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی پیشنهاد می‌شود در فعالیت‌های کتاب، بیشتر به امر آموزش میراث فرهنگی بپردازند. به عنوان نمونه در درس بیستم کتاب مطالعات اجتماعی پنجم دبستان (صص ۱۰۵-۱۰۲)، بازدید از میراث فرهنگی شهرهای محل سکونت دانش‌آموزان تهیه و ارائه گزارش به کلاس به عنوان فعالیت برای آنان در نظر گرفته شود.

مؤلفه حفاظت از محیط زیست در متن و تصاویر اولویت دوم و در فعالیت‌ها جایگاه سوم را دارد. بسیاری از تهدیدهای زیست محیطی، تخریب منابع و آلوده‌سازی محیط در اثر فعالیت‌های انسانی هستند. ایران یکی از بزرگترین بحران‌های زیست محیطی امروز جهان که بخش عمده‌ای از آن مرتبط با کمبود آگاهی و ضعف دانش در زمینه نحوه ارتباط انسان با محیط زیست و منابع طبیعی است را طی می‌کند (شبیری و

می‌بودی، ۱۳۹۲). از این رو آگاه‌سازی عمومی و آموزشی شهروندان به خصوص دانش‌آموزان در رابطه با ارزش و اهمیت محیط زیست برای ادامه حیات بشر امری مهم است. شرط اجرای موفقیت‌آمیز هر یک از برنامه‌های حفاظت از محیط زیست، آگاهی از چرایی و چگونگی آن‌هاست و ناپایداری توسعه را باید در عدم آگاهی بشر در بهره‌برداری از منابع، انرژی‌ها و طرز برخورد با طبیعت جستجو کرد.

آموزش مفهوم محیط زیست یکی از مؤلفه‌های اصلی در نظام‌های تعلیم و تربیت که به‌خصوص در دهه‌های اخیر همگام با تحولات و پیشرفت‌ها و آسیب‌های حاصل از آن‌ها اولویت بالایی پیدا کرده است (امینی و ماشاللهی، ۱۳۹۳). آموزش خود یک هدف نیست بلکه وسیله‌ای مهم برای تغییر در دانش‌ها، نگرش‌ها، مهارت‌ها، و به طور کلی سبک زندگی است تا بر پایه آن جوامع بتوانند به پایداری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی دست یابند. در پژوهش‌های دیگری نیز به اهمیت مؤلفه حفاظت از محیط زیست در آموزش و کتاب‌های درسی اشاره شده است. برای مثال نتایج پژوهش‌های اسدی خانوکی و همکاران (۱۳۹۸) و شبیری و می‌بودی (۱۳۹۲) نشان داد حرکت جریان آموزش محیط زیست در ایران رو به بهبود بوده و به کاربردهای منابع طبیعی در درس‌های مختلف کتب دوره دوم ابتدایی اشاره شده است.

مؤلفه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی نیز از ضریب اهمیت مطلوبی برخوردار نیست. نتایج تحقیق نشان می‌دهد این مؤلفه در متن جایگاه نهم، در تصویر اولویت دهم و در فعالیت رتبه هفتم را داراست. میراث فرهنگی بیان‌کننده پیشینه تاریخی، تمدن و فرهنگ هر کشوری است که شکل‌گیری و به وجود آمدن آن در طی سالیان متمادی صورت گرفته است. حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی برای تعادل بخشیدن به حیات انسان‌ها و دستیابی به توسعه پایدار و سازمان‌یافته، که روند تکامل تمدن بشری را در پی خواهد داشت، از چنان اهمیتی برخوردار است که یک بسیج عمومی، جهانی، دولتی و مردمی را می‌طلبد. اعتقادات دینی و ملی و فرهنگی ما نیز توجه خاصی به خلاقیت، ابتکار و حفظ و نگهداری میراث زیست محیطی و آثار فرهنگی دارد. روند تخریب آثار فرهنگی و یادمان‌های تاریخی، توسعه موزون را در یک کشور به توسعه ناهماهنگ سوق می‌دهد (مقدسی جهرمی، ۱۳۹۵). به دلیل اهمیت زیاد آموزش و برای جلوگیری از تخریب آثار مذهبی، فرهنگی و باستانی پیشنهاد می‌شود مؤلفان کتاب‌های درسی

مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی در محتوای نوشتاری و فعالیت بیشتر به این مهم پردازند. برای مثال در درس یازدهم کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم با عنوان اصفهان، نصف جهان (صص ۶۱-۵۶) مؤلف پس از معرفی آثار مذهبی و تاریخی شهر اصفهان، لزوم حفاظت و روش‌های مراقبت از این آثار را برای دانش‌آموزان بیان کند.

تصویرهای علمی طرح‌هایی هستند که درستی و باریک‌بینی بسیار زیادی دارند و ظرافت‌ها را بدون ابهام به نمایش می‌گذارند. تصویرها همیشه در یادگیری و انتقال آن به دنیای واقعی اهمیت دارند؛ از نقاشی‌های درون غارها گرفته تا آثار روی دیوار کلیساهای قرون وسطی و تصاویر کتاب کودکان. تصویر همواره یک وسیله ارتباطی مهم برای انسان بوده است. تصویر، عکس و ابزارهای تصویری مانند نمودار و نقشه، یادگیری را تقویت می‌کنند. حافظه دیداری و به‌خاطر سپاری مطلب به کمک تصویر، از جمله فنون آموزشی مؤثر هستند (نظری مقدم و موسوی، ۱۳۹۵).

بازسازی رویدادهای تاریخی بر پایه‌ی داده‌های تاریخی و باستان‌شناسی از فعالیت‌هایی است که به دست‌کاری‌های حساب‌شده‌ی تصویرساز نیاز دارد. گاهی از یک رویداد تاریخی عکس مناسبی موجود نیست، اما از آن‌چه روی داده آگاهییم و عکس‌هایی از چهره‌ی افراد درگیر در آن رویداد در دسترس است. این آگاهی‌ها و سندها به تصویرساز کمک می‌کند آن رویداد تاریخی را به شیوه‌ای گیرا بازسازی کند. بازسازی بناهای تاریخی به گونه‌ای که بازتابی از شکوه آن‌ها باشد نیز باید مورد توجه قرار گیرد. این بازسازی از این‌رو مهم است که شکوه یک بنای تاریخی پیش از ویرانی برای بیننده نمایان شود و دانش‌آموزان را برای حفاظت از این آثار بیش‌تر ترغیب کند.

بنابراین به نظر می‌رسد تصویرپردازان کتاب‌های مطالعات اجتماعی باید این مهم در زمینه آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی توجه خاصی داشته باشند تا زمینه برای تقویت یادگیری و تثبیت آموخته‌های دانش‌آموزان و حفاظت بیش‌تر از این آثار فراهم شود. به عنوان نمونه در فصل چهارم کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم با عنوان سفری به شهرهای باستانی (صص ۶۴-۴۵) تصویرپرداز می‌تواند ضمن درج تصاویر آثار باستانی همدان، کرمانشاه و تخت‌جمشید، تصاویری که بازدید کنندگان، با نوشتن یادگاری باعث تخریب این آثار ارزشمند شده‌اند هم درج کند.

یکی از مهم‌ترین مواردی که می‌تواند به رشد و توسعه گردشگری و بسترسازی برای آن کمک کند، برقراری ارتباط سالم و خوب با کشورهای همسایه است. بدون شک بخشی از فرهنگ ایران در آن سوی مرزهای امروزی واقع است. ایران و کشورهای همسایه مشترکات زیادی دارند؛ از جمله مشترکات دینی با اکثر کشورهای همسایه. همچنین در مورد برخی آداب و رسوم مثل جشن‌های عید نوروز و برخی اعیاد مذهبی مثل عید فطر و قربان با برخی کشورهای همسایه زمینه‌های مشترک دارد. آشنا نمودن و آموزش به دانش‌آموزان در زمینه این اشتراکات فرهنگی، منجر به ارتباط بهتر در زمینه گردشگری شده و به جذب گردشگر بیشتر خواهد انجامید. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد، اگرچه ضریب اهمیت مؤلفه کشورهای همسایه در فعالیت مناسب و در رتبه چهارم قرار دارد، ولی در متن کمترین ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده و در تصاویر کتاب‌ها در اولویت هشتم است که جایگاه مناسبی نیست. پیشنهاد می‌شود مؤلفان کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به معرفی کشورهای همسایه، خصوصاً کشورهایی که با ایران مشترکات فرهنگی دارند توجه بیش‌تری داشته باشند.

مؤلفه راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی گرچه در متن از ضریب اهمیت مناسبی برخوردار است و در جایگاه پنجم قرار دارد اما در تصویر در اولویت نهم و در فعالیت در جایگاه دهم قرار دارد. گردشگری بدون بهبود و توسعه گسترده شبکه حمل و نقل میسر نیست. نقش و اهمیت راه‌ها در توسعه کلان کشورها نیز دارای اهمیت فراوانی است و همواره فقدان بهره‌مندی از شبکه راه‌های قوی، مانعی جدی در راه رشد و توسعه محسوب می‌شود. حمل و نقل می‌تواند محور مرکزی فعالیت‌های گردشگر در نظر گرفته شود.

در مجموع بیشترین ضریب اهمیت در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه حفاظت از محیط زیست و کم‌ترین ضریب اهمیت به مؤلفه راه‌ها و وسایل حمل و نقل مسافرتی اختصاص دارد. یافته‌ها نشان داد توزیع مؤلفه‌های گردشگری در این کتاب‌ها، متوازن نیست. این نتایج با یافته‌های پژوهش مهدی‌پورمیر و همکاران (۱۳۹۸) و صالحی عمران و همکاران (۱۴۰۰) همخوانی دارد.

معرفی و آموزش گردشگری و مؤلفه‌های آن در نظام آموزش و پرورش یکی از مهمترین راهکارهایی است که می‌تواند موجب رشد و توسعه گردشگری شود. با توجه به اهمیت مقطع ابتدایی در آموزش، از طریق کتاب‌های درسی و آموزش‌های هدفمند، می‌توان نگرش مناسبی را نسبت به موضوع گردشگری در

دانش‌آموزان ایجاد کرد. در حالی که محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی در بعضی از مؤلفه‌ها به این مهم نپرداخته است. برنامه‌ریزان درسی می‌توانند با توجه به اهمیت آموزش در سنین پایین، محتوای آموزشی دوران ابتدایی را به گونه‌ای طراحی کنند که دانش، مهارت و نگرش مناسب نسبت به موضوع گردشگری در دانش‌آموزان ایجاد شود. برای نمونه در زمینه حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی می‌توان ضمن معرفی این آثار، موقعیت‌هایی برای بازدید از مساجد، آثار باستانی و فرهنگی مانند امازاده‌ها، موزه‌ها و فرهنگسراها فراهم کرد. همچنین می‌توان در قسمت فعالیت‌ها، دانش‌آموزان را به تهیه پوستر یا روزنامه‌دیواری با موضوع معرفی و حفاظت از آثار مذهبی، باستانی، فرهنگی شهرشان ترغیب کرد. استفاده از روزنامه دیواری، علاوه بر اینکه دانش‌آموزان را به کارگروهی و همکاری با یکدیگر علاقه‌مند می‌کند، دانش و بینش آنان را در موضوعات گوناگون که مدرسه تلاش دارد به صورت درس و بحث به آنان بیاموزد را گسترش می‌دهد.

منابع

- آداک، موسی و یوسف‌زاده چوسری، محمدرضا. (۱۳۹۸). «تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر مبنای تربیت اقتصادی»، پژوهش‌های آموزش و یادگیری، دوره ۱۶، شماره ۲، پیاپی ۳۰: ۱۲۸-۱۱۵.
- آذر، عادل. (۱۳۸۰). «بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوی»، علوم انسانی دانشگاه الزهراء (س)، سال ۱۱، شماره ۳۷ و ۳۸: ۱-۱۸.
- اسدی خانوکی، امیرصدرا؛ سعادت، محمدرضا؛ ملایی میرآبادی، مهسا و ملایی، فاطمه. (۱۳۹۸). «تحلیل محتوا کیفی کتاب‌های پنجم و ششم ابتدایی از منظر توجه به منابع طبیعی». دومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و علوم انسانی.
- افخمی، بهروز. (۱۳۹۵). «راهبرد توسعه اقتصادی بر میراث فرهنگی». سیاست‌های راهبردی و کلان. سال ۴، شماره ۱۴، ۲۷-۴۸.
- امینی، محمد و ماشاللهی، زهرا. (۱۳۹۳). «جایگاه مغفول آموزش محیط زیست در کتب درسی مطالعه موردی؛ کتب علوم و تعلیمات اجتماعی»، مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره ۶، سال ۲۱، شماره ۲: ۵۹-۸۲.
- اندیشمند، ویدا و شمس‌الدینی، زهرا. (۱۳۹۹). «نقش برنامه‌ریزی راهبردی در آموزش و پرورش»، علوم اسلامی انسانی، شماره ۲۱، سال ۶: ۱۸-۱۲.

- ایشانی، طاهره و حاجی حسین، منیژه. (۱۳۹۶). «نقش کتاب فارسی بخوانیم دوره ابتدایی در هویت ملی (با تاکید بر فرهنگ و میراث فرهنگی)»، *مطالعات ملی*، ۷۰، سال ۱۸، شماره ۲، ۱۳۱-۱۱۵.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی. (۱۳۹۲). *گردشگری (ماهیت و مفاهیم)*. تهران: انتشارات سمت.
- پورشکری، علیرضا؛ شریفیان، فریدون و نصرافهانی، احمدرضا. (۱۳۹۹). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه براساس مؤلفه‌های میراث فرهنگی». *فصلنامه مطالعات ملی*، ۸۱، سال ۲۱، شماره ۱: ۴۶-۲۷.
- حسن مرادی، نرگس. (۱۳۹۹). *تحلیل محتوای کتاب‌های درسی*. تهران: آیتز. چاپ ششم.
- خادمی، محسن؛ محمدی، مهدی؛ ناصری جهرمی، رضا و منصور، سیروس. (۱۳۹۵). «تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بر حسب مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی». *تعلیم و تربیت*، شماره ۱۲۶: ۱۳۰-۱۱۳.
- خیری، ابراهیمی؛ مروتی، مریم؛ نشاط، اکرم و سیاحتی، غلامرضا. (۱۴۰۰). «تعیین پتانسیل‌ها و تدوین برنامه استراتژیک توسعه گردشگری با استفاده از رویکرد تلفیقی تحلیل SWOT و AHP منطقه مورد مطالعه: منطقه حفاظت شده اشترانکوه». *علوم و تکنولوژی محیط زیست*، دوره ۲۳، شماره ۱: ۱۶-۱.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۳۹۸)، *راهنمای معلم مطالعات اجتماعی پنجم دبستان*، شرکت افست.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۴۰۰)، *مطالعات اجتماعی پنجم دبستان*، شرکت افست، چاپ هفتم.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۴۰۰)، *مطالعات اجتماعی چهارم دبستان*، شرکت افست، چاپ هشتم.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۴۰۰)، *مطالعات اجتماعی ششم دبستان*، شرکت افست، چاپ دهم.
- شبییری، سید محمود؛ میبودی، حسین. (۱۳۹۲). «ارزیابی آموزش محیط زیست در ایران و ارائه پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت موجود». *علوم محیطی*، دوره ۱۱، شماره ۱: ۱۳۰-۱۱۹.
- شریفی، عنایت. (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی روش‌های تعلیم و تربیت کودک در نظام تربیتی اسلام و پراگماتیسم». *آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث*، دوره ۵، شماره ۱: ۴۲-۲۳.
- صادقی، علی و نظری، ولی‌اله. (۱۳۹۸). «فلسفه آموزش مطالعات اجتماعی در نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران»، *پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی*، دوره ۱، شماره ۱: ۱۰۰-۷۷.
- صالحی عمران، ابراهیم؛ عابدینی بلترک، میمنت و منصور، سیروس. (۱۳۹۷). «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های میراث فرهنگی»، *مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی*، دوره ۷، شماره ۱: ۳۶-۹.
- صالحی عمران، ابراهیم؛ عابدینی بلترک، میمنت و مهدی پورمیر، سیده راضیه. (۱۴۰۰). «جایگاه گردشگری در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی»، *دوفصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری*، سال ۹، شماره ۱۸: ۵۲-۲۹.
- ضرغام بروجنی، حمید؛ عبدی، مرجان؛ محمودزاده، سید مجتبی و اصلی پور، حسین. (۱۴۰۰). «طراحی شبکه مضامین چالش‌های توسعه گردشگری دینی در ج.ا. ایران»، *دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری*، سال ۹، شماره ۱۷: ۸۲-۵۱.

- عسکری دثفه، جعفر؛ صالحی، محمد و یوسفی سعیدآبادی، رضا. (۱۳۹۹). «بررسی شناسایی مولفه‌های رهبری خدمتگزار در آموزش و پرورش استان تهران». *توسعه آموزش جنبدی شاپور*، سال ۱۱، ویژه‌نامه ۹۹: ۲۱۲-۲۰۰.
- کریمی حاجی خادمی، فرید و حیدری پور، خاطره. (۱۳۹۹). «تقابل سنت و مدرنیته در آموزش و پرورش نوین»، *پژوهشنامه اورمزد*، شماره ۵۱ (ب): ۴۹-۶۹.
- محمدیان، یوسف. (۱۳۸۹). «بررسی میزان توجه به توریسم در برنامه درسی علوم انسانی دوره تحصیلی راهنمایی ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- مروتی شریف‌آبادی، علی و فائزه اسدیان اردکانی. (۱۳۹۳). «ارائه مدل توسعه‌ی گردشگری سلامت با رویکرد تلفیقی تاپسیس فازی و مدل‌سازی ساختاری تفسیری در استان یزد»، *مدیریت سلامت*، جلد ۱۷، شماره ۵۵: ۸۸-۷۳.
- مقدسی جهرمی، زینب. (۱۳۹۵). «اهمیت و چگونگی نگهداری از آثار باستانی و ابنیه تاریخی»، اولین همایش بین‌المللی و دومین همایش ملی معماری و شهرسازی هویت‌گرا، مشهد.
- مهاجر، بشری؛ شفیع، زاهد و خواجه احمد عطاری، علیرضا. (۱۳۹۷). «بررسی نقش گردشگری خلاق هنرمحور با تأکید بر آموزش صنایع دستی به کودکان (مطالعه موردی: شهر اصفهان)». *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ۸، شماره ۳: ۲۴۰-۲۱۷.
- مهدی پورمیر، سیده راضیه؛ صالحی عمران، ابراهیم؛ صالحی، صادق و عابدینی بلترک، میمنت. (۱۳۹۸). «تحلیل محتوای کتابهای درسی پایه ششم ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش گردشگری»، *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، دوره ۸، شماره ۲: ۱۹-۱.
- میکائیلی، علی و معتمدی، وحید. (۱۳۹۵). «تحلیل محتوای کتابهای مطالعات اجتماعی و جغرافیای دوره اول متوسطه براساس مؤلفه‌های آموزش جهانی». *خانواده و پژوهش*، شماره ۳۱: ۲۶-۷.
- نجات کیانی، علی. (۱۳۸۷). «بررسی جایگاه توریسم در محتوای کتب درسی دوره تحصیلی ابتدایی در سال ۱۳۸۵-۸۶»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- نظری منظم، هادی و موسوی، سیدرضا. (۱۳۹۵). «نقد و بررسی نقش آموزشی تصویر در کتاب‌های آموزش زبان عربی به غیرعرب زبان‌ها (بررسی موردی: کتاب تاریخ الأدب العربی، اثر حنا الفاخوری)»، *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، شماره ۳۹: ۴۴-۲۶.

Ali Soofi, A., Rafsanjani, S., & Zamanian, G. (2018). Factors Affecting Tourism Demands in Selected OIC Countries. *Environmental Energy and Economic Research*, 2(4), 229-236.

Araslı, H., & Baradarani, S. (2014). European tourist perspective on destination satisfaction in Jordan's industries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 109, 1416-1425.

Bahmannia, H., Malaki, H., & Khosravi, M. (2020). Designing a Model for Teacher Competencies in Elementary Education. *Iranian journal of educational sociology*, 3(3), 123-131.

Băndoi, A., Jianu, E., Enescu, M., Axinte, G., Tudor, S., & Firoiu, D. (2020). The Relationship between Development of Tourism, Quality of Life and Sustainable Performance in EU Countries. *Sustainability*, 12(4); 1-24

Chung, M. G., Herzberger, A., Frank, K. A., & Liu, J. (2020). International tourism dynamics in a globalized world: a social network analysis approach. *Journal of Travel Research*, 59(3), 387-403.

Davidson, R., & Liu, Y. (2020). Reaching the world outside: cultural representation and perceptions of global citizenship in Japanese elementary school English textbooks. *Language, Culture and Curriculum*, 33(1), 32-49.

Dube, K. (2020). Tourism and sustainable development goals in the African context. *INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND FINANCE*, 12(1); 88-102

Edelheim, J. (2020). How should tourism education values be transformed after 2020? *Tourism Geographies*, 22(3), 547-554.

Gharbavi, A., & Mousavi, S. A. (2012). A content analysis of textbooks: Investigating gender bias as a social prominence in Iranian high school English textbooks. *English Linguistics Research*, 1(1), 42-49.

Ibănescu, B. C., Stoleriu, O. M., Munteanu, A., & Iașu, C. (2018). The impact of tourism on sustainable development of rural areas: Evidence from Romania. *Sustainability*, 10(10), 1-19

Kaomea, J. (2000). A curriculum of aloha? Colonialism and tourism in Hawai 'i's elementary textbooks. *Curriculum inquiry*, 30(3), 319-344.

Kişi, N. (2019). A strategic approach to sustainable tourism development using the A'WOT hybrid method: A case study of Zonguldak, Turkey. *Sustainability*, 11(4), 1-19

Lu, Eric Hsueh-Chan & Fang, Shih-Hsin & Tseng, Vincent S., (2016) Integrating tourist packages and tourist attractions for personalized trip planning based on travel constraints, *GeoInformatica*, 20(4): 741–763.

Mikander, P., & Zilliacus, H. (2016). A postcolonial discourse analysis of Finnish school textbooks: Learning about the world from a tourist perspective. *Journal of International Social Studies*, 6(2), 96-108.

Moreng, B., Nhlapo, M., & Malebese, M. L. (2020). Fostering an integrated tourism education curriculum in Lesotho: A community participation approach. *Journal of Education (University of KwaZulu-Natal)*, (79), 80-94.

Nomoto, M., Nonaka, D., Mizoue, T., Kobayashi, J., & Jimba, M. (2011). Content analysis of school textbooks on health topics: a systematic review. *Bioscience trends*, 5(2), 61-68.

Seraphin, H. (2020). *Responsible tourism education of younger consumers: the role of mini-clubs in mountain resorts*. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*.

Szubert, M., & Żemła, M. (2019). The Role of the Geographical Textbooks in Grounding Negative Stereotypes of a Tourism Destination-the Case of Upper Silesian Conurbation in Poland. *Administrative Sciences*, 9(2), 42.

Woyshner, C., & Schocker, J. B. (2015). Cultural parallax and content analysis: Images of Black women in high school history textbooks. *Theory & Research in Social Education*, 43(4), 441-468.